

HES PROJELERİ YÖNÜNDE HAVZA PLANLAMASININ HUKUKİ AÇIDAN İRDELENMESİ

Av. Dr. Zuhal BEREKET BAŞ*

ÖZET

Ülkemizin sınır aşan ve sınırdış suların varlığı yanında artan enerji ihtiyacının karşılanmasında doğal kaynakların kullanılması ve planlanması kavramları önem arz etmektedir.

85

Mevzuatta sürdürülebilir kalkınmanın temel girdileri toprak, su, orman ve mera gibi ekosistemlere bütüncül havza esaslı doğal kaynak planlamasına yer verilmemesi, doğal kaynak planlamasının imar mevzuatı yaklaşımı altında görülmesi hukuksal boşluk doğurmakta ve bu durum yargı yerleri arasında farklı yorumlar yapılmasına neden olmaktadır. Bu karışıklılığın giderilmesi için öncelikle spesifik olarak bu konuyu düzenleyen ekonomik, ekolojik, sosyal, kültürel ve yapılanma konularının yer alacağı ve 26 ana su havzası temeline dayalı "Havza Planlama ve Yönetimi Temel Kanunu"nun çıkarılması, ülkeye bütüncül havza planlama ve yönetimi anlayışının getirilmesi gerekmektedir.

GİRİŞ

Dünyada yaşanan hızlı nüfus artışıyla birlikte daha fazla enerjiye gereksinim duyulmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanmasında, dünyadaki temel enerji ihtiyaçlarının dörtte üçünü karşılayan ancak hızla azalan fosil yakıtların yerini olumsuz çevresel etkileri diğer kaynaklara göre daha az olan yenilenebilir enerji kaynakları almıştır.

Elektrik enerjisi tüketimi, ekonomik gelişmenin ve sosyal refahın en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bir ülkede kişi başına düşen

* Ankara Barosu Avukatı

elektrik enerjisi üretimi ve/veya tüketimi o ülkedeki hayat standardını yansıtan unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bilim ve teknolojideki gelişmeye paralel olarak insan hayatını kolaylaştıran aletlerin kullanımı ve üretim sektörlerindeki faaliyetlerin makineye dayalı hale gelmesi nedeniyle kesintisiz, kaliteli, güvenilir ve ekonomik enerji ihtiyacının artması son derece doğaldır.

Türkiye’de, elektrik enerjisine olan talep sürekli artmaktadır. Artan elektrik enerjisi talebini karşılamak üzere, ulusal enerji politikaları çerçevesinde, yeterli, güvenilir, ekonomik ve temiz elektrik enerjisi arzının sağlanması en önemli sorun olarak ortaya çıkmaktadır.¹ Öte yandan, elektrik üretiminde, bir yandan yerli kaynakların kullanılmasına öncelik verilirken, diğer yandan kaynak çeşitliliğine de özen gösterilmesi zorunluluğu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

2012 yılı başı itibariyle Türkiye’de kişi başına elektrik enerjisi tüketimi brüt 2791 kWh’ye ulaşmış olmasına karşın, bu rakamın gelişmiş ülkelerde yaklaşık 8900 kWh/kişi ve dünya ortalamasının ise 2500 kWh/kişi olduğu dikkate alınır, ² ülkemiz için kişi başına düşen elektrik enerjisi tüketiminin oldukça düşük seviyede olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle enerji üretimin artmasında ve kaynak çeşitliliğinin sağlanmasında, yerli kaynak kullanılması açısından hidroelektrik santrallerin payı oldukça önem arz etmektedir. Özellikle diğer enerji üretim faaliyetlerine göre temiz, doğal çevreye zararları en aza indirgenmiş bir yenilebilir enerji kaynağı oluşu nedeniyle HES projelerine ağırlık verilmesi son derece doğaldır.

Örneğin; Norveç’in hidrolik potansiyellerinin % 85-90’larını kullandıklarını, nüfus itibariyle enerjiyi satan daha önemlisi Avrupa’ya pazarlayan bir ülke olduğu bilinmektedir.

Ülkemizin ise, 2010 yılında toplam elektrik üretiminin, %45,9’u doğalgazdan, %18,4’i yerli kömürden, %6,9’u ithal kömürden, %24,5’i hidrolik kaynaklardan, %2,5’i sıvı yakıtlardan, %1,35’i rüzgârdan ve %0,47’si jeotermal ve biyogazdan sağlanmıştır.³

Türkiye’de 1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu’nun (TEK) kurulması ve DSİ’nin kuruluş yasasının verdiği görev ve imkan ile devlet eli ile hidroelektrik santral inşaatları sürdürülmüştür. TEK Genel Müdürlüğüne 1970-1990 döneminde enterkonekte sistemin tüm yurda yayılması ile hidroelektrik santraller DSİ ve İmtiyazlı Şirketlerce inşa edilmeye başlanmıştır. Yap-İşlet-Devret modeli ile özel sektöre elektrik üretimi imkanı sağlayan 3096 sayılı Yasanın 1984 yılında yürürlüğe girmesi ile birlikte YİD HES dönemi 1991 yılında işletmeye alınan HES’ler ile başlamıştır.⁴

(1) ŞEKKELİ M.- KEÇELİOĞLU Ö.F. “Hidroelektrik Santrallerin Türkiye’deki Gelişimi ve Kahramanmaraş Bölgesi Örnek Çalışması” KSU Mühendislik Bilimleri Dergisi, 14(2),2011, s.19

(2) www.ebso.org.tr/b2b/ebso/dergi/resimler/RAPOR.pdf

(3) ŞEKKELİ- KEÇECİOĞLU, a.g.m., S.20

Ülkemizde 2003 yılında yürürlüğe giren “ Su Kullanım Yönetmeliği ve 2005 yılında çıkarılan 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (YEK) ile birlikte su kullanım hakkı anlaşmasıyla beraber, özel sektörün yapacağı HES’lerden elektrik üretip satabilmesine hukuken olanak tanınmıştır. Bilahare Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 8 Ocak 2011 Tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4628 sayılı Enerji Piyasası Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte bu düzenlemelere dayalı olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından yayınlanan Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelikle birlikte, Türkiye’de mini ve mikro HES’lerin önü açılmış bulunmaktadır.⁵ Ancak, yapılan yasal düzenlemelere karşın, HES projelerine ilişkin birçok hukuksal sorunla karşılaşmaktadır.

İDARİ YARGI YERLERİNCE HES PROJELERİ İLE İLGİLİ VERİLEN KARARLARDA YER ALAN HAVZA PLANLAMASI

Ulusal enerji üretiminin %55’den fazlası ithal petrol, doğalgaz ve kömüre dayalı Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarından olan HES. projelerinin ülkemizin enerji ihtiyacının karşılanması ve ekonomiye katkısı açısından son derece önem arz ettiğini belirtmiştik. Yasal düzenlemeler ve idareler tarafından bu konuda yapılan tasarruflarla HES projelerinin artırılmasına yönelik çabalar gözlenmiştir. Bu amaçla özel sektöre de açılan su kaynaklarının kullanım hakkının verilmesi ile birlikte HES projelerine ilişkin EPDK. başvurular yapılmış olup, bunlardan birçoğu lisansa bağlanmış bulunmaktadır.

Ancak, söz konusu projelerin bir çoğunun önüne açılan idari davalardan kaynaklanan hukuki sürece ilişkin sorunlar çıkmıştır. Bu noktada özellikle açılan davalarda öncelikle Yerel İdare Mahkemeleri tarafından Can Suyu konusunda eksiklikler nedeniyle verilen iptal kararları olduğu görülmektedir. Özellikle can suyunun miktarı ve hesabı noktasında gerekçeler ile HES projelerine yönelik işlemler hukuka uygun bulunmamıştır. Hatta bu gerekçelerde can suyunun hesabında kullanılan bilimsel yöntemlerden biri olan Tennant metodunun uygulanıp uygulanamayacağı bile yargı tarafından tartışılmıştır.

Mahkemelerce tespit edilen bu eksikliklerin giderilmesi üzerine bu kez yeniden işletilen ÇED süreçlerinde daha önce açılan davalarda ileri sürülmeyen ve Mahkemelerce verilen kararların gerekçelerinde Havza Planlaması yapılması noktasında HES projelerinin hukuki ve teknik açıdan eksiklik içerdiği yolunda gerekçelere yer verildiği görülmektedir. Bu gerekçelerle iptal edilen HES

(4) BASMACI, E., “Enerji Darboğazı ve Hidroelektrik Santrallerimiz”, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara 2004, s.90

(5) GÖKDEMİR M.- KÖMÜRCÜ M. İ.- EVCİMEN T. U. “Türkiye’de Hidroelektrik Enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bakış” İMO Su Yapıları Kurulu TMH - 471 - 2012/1 s.20

projelerinin akıbeti bir yanda yargının bu konuda nihai olarak vereceği kararı beklerken bir yandan da bu konudaki yasal düzenlemedeki eksiklikler, yapılan düzenlemeler ile tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Konunun bilimsel ve teknik boyutu bir yana bırakılmak suretiyle bu çalışmada yargı yerlerince verilen kararlarda yer alan havza planlaması yapılmamış olması noktasındaki gerekçenin hukuksal açıdan irdelenmesi ve sonuçları noktasında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

MEVCUT HUKUKİ DÜZENLEMELERİN “HAVZA PLANLAMASI” KAVRAMI

HES projelerine karşı açılan davalarda Yerel İdare Mahkemelerince verilen kararlarda⁶;

•Havza üzerinde kurulacak HES projelerinin birden fazla olması durumunda, bu projelerin çevresel etkilerinin proje sayısı da dikkate alınarak bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği,

•Tüm bu değerlendirmelerin ancak bir Havza Planlaması ile sağlanabilecek düzenlemeler olduğu,

•Buna karşın davalı idare tarafından herhangi bir Havza Planlamasının yapılmadığı yönündeki gerekçelere yer verildiği görülmektedir.

Mahkeme kararlarında yer alan Havza Planlamasının yapılmasının hukuken zorunlu olup olmadığının, bu kararların verildiği tarihte yürürlükte olan mevzuatın irdelenmesi suretiyle ortaya konulması gerekmektedir.

Mevzuatımızda hukuki anlamıyla tek bir havza tanımının olmadığı ve yapılan tanımlarda havza ve bölge kavramlarının birbirine karıştırılarak kullanılmasının söz konusu olduğu görülmektedir. Örneğin; 18.04.2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun “Tanımlar” başlıklı 3/(m) maddesinde tarım havzaları kavramına yer verilmiş⁷, 01.05.2003 tarih ve 4856 sayılı Mülga Çevre Ve Orman Bakanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun'un 9/k maddesinde su kaynaklarının koruma ve kullanma planları yapmak, kıta içi su kaynakları ile toprak kaynaklarının havza bazında bütüncül yönetiminin sağlanması için gerekli çalışmalarından, 12/(a) maddesinde orman köylerinin ekonomik gelişmelerini sağlamak amacıyla kalkınma havzalarından söz edilmiştir⁸. 04.07.2011 tarih ve 27984 sayılı mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 29.06.2011 gün ve 644 sayılı Çevre Ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Mekânsal Planlama

(6) Rize İdare Mahkemesi'nin 2008/769 E, 2010/313 K sayılı ve 30.06.2010 tarihli kararı

(7) 18/4/2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanunu (25.04.2006 tarih ve 26148 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

(8) 1/5/2003 tarihli ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun

Genel Müdürlüğü'nün görevlerini sayan 7. Maddesinde “havza ve bölge düzeyindeki çevre planları” kavramının birlikte kullanıldığı görülmektedir. 31.08.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 58. maddesinde ağaçlandırma ve erozyon kontrolü faaliyetlerinin havza bazında yapılmasını ve havzada yaşayan insanların hayat şartlarının iyileştirilmesi çalışmalarına yer verilmiştir⁹.

3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununun 8 inci maddesinde bölge planları; sosyoekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli görüldüğü hallerde Devlet Planlama teşkilatı yapar veya yaptırır denilmektedir.¹⁰ Bu maddeye göre gerekli görülmesi halinde denilmek suretiyle bölge planı yapılmasının zorunlu olmadığı izlenimi çıkarılmaktadır. Başka bir deyişle, Türkiye’de yürürlükte olan mevzuat uyarınca, HES projelerine ilişkin olarak öncelikle Nehir Havzaları Yönetim Planı” ve/veya “Havza Planlaması” yapılması şeklinde bir zorunluluk hukuki olarak söz konusu değildir.

Bu yasal düzenlemelerde havza kavramının bir tanımı verilmediği gibi ilgili yasal düzenlemelerin kapsam ve amacı doğrultusunda havza teriminin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla hukuk sistemimizde bilimsel havza tanımına uygun olarak yapılmış bütüncül havza planlama ve yönetimine ilişkin düzenleme anılan yargı kararlarının verildiği tarih itibarıyla bulunmamaktadır.¹¹

Havza içerisinde bulunan farklı ekosistemlerin varlığı, insan faaliyeti ve arazi kullanımları, su alt yapı projeleri, tarım, yaylacılık, hayvancılık, ormancılık, turizm, kentleşme, sanayi faaliyetlerinin hepsinin havza bazında etki ve sonuçları olduğu gözeticiler tüm faaliyet alanlarındaki planlamanın buna göre yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Tüm bu faaliyetlerin mevcut eko sistem üzerindeki etkilerinin ve birbirleriyle etkileşiminin havza bazında araştırılması ve gerekli önlemlerin tüm bu faaliyet alanları için alınması ve her bir faaliyet alanına ilişkin ayrı ancak tüm havzayı kapsayacak etkileşimli bir planlama yapılması buna uygun yasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirmektedir.

Ülkemizde havza planlaması yapılması konusunda yasal düzenleme olmadığı gibi, havza planlamasına yer verilen AB Su Çerçeve Direktifi ile öngörülen ilkeler AB üyesi ülkelerden sadece % 21 tarafından hayata geçirilebilmiştir.¹² Buna karşın AB ve dünya ekonomisinde önde gelen ülkelerinin ekonomik olarak üretilebilir nitelikte olan kendi kaynaklarının tamamına yakını barajlı

(9) 31/8/1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu (08.09.1956 tarih ve 9402 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.)

(10) YÜKSEK, Ö. Ve KANKAL M. “Türkiyede Hidroelektrik Potansiyel ve İhtiyacının Değerlendirilmesi”, Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı, http://www2.dsi.gov.tr/duyuru/su_forumu_dosya/bildiriler/artvin_bildiri.pdf

(11) GİRGIN E. “Bütüncül Havza Planlaması Ve Yönetiminin Hukuki Temele Dayandırılması”, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi, s. 379, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10945.pdf>

(12) JRC ISPRA, 2010, Workshop Report River Basin-Specific Pollutants. Aktaran ÖZTÜRK, İ. AĞIROĞLU N. ÖVEZ S. İTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü Nisan 2012 “CED’i Destekleyici Raporu”

veya HES tesisleri şeklinde projelerle donattıkları görülmektedir. AB üyesi ülkelerin akarsularının %60-65'i, Asya ülkelerinin %50'sinde, ABD.'de iç suların %85'i üzerine baraj, HES şeklinde müdahale edilmiş bulunmaktadır.¹³

Avrupa Birliğinin 'Dahili Elektrik Pazarındaki Yenilenebilir Enerji Kaynaklarından Üretilen Elektrik Teşvik Edilmesi' Yönetmeliği 27 Ekim 2001 tarihinde kesinleşerek yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelik gereği olarak Avrupa Birliği ülkelerinde 2010 yılından itibaren tüketilecek olan elektriğin %22,1'nin yenilenebilir yeşil enerji kaynaklı olması yükümlülüğü getirilmekte ve hidrolik kaynaklardan üretilen enerjinin tamamı yeşil enerji olarak ifade edilmektedir.

Türkiye'de AB Su Çerçeve Direktifi ile öngörülen anlamda "Nehir Havzaları Yönetim Planı" mevcut değildir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 11 havzada yapılan ve halen 14 havzada yapımı devam eden "Havza Koruma Eylem Planları" ise "Nehir Havzaları Yönetim Planları" için bir ön çalışma niteliğindedir.¹⁴

Türkiye'de 26 hidrolojik havza bulunmaktadır. Türkiye'de nehir havza yönetimi planlamasına 2015-2023 döneminde başlanması ve 2023 yılında devreye sokulması planlanmaktadır. Dolayısıyla 2023 tarihinden önce havza planlamasının varlığında bahsetmek mümkün olmayacak gibi gözükmektedir. Bu planlama 2020 yılı ülke enerji ihtiyacının %45'inin hidroelektrik enerji ile karşılanması olanağını ortadan kaldırılmaktadır.¹⁵

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programın "Çevre" başlıklı 22. bölümünde belirtilen yükümlülükler çerçevesinde ülkemiz çevre mevzuatının Avrupa Birliği çevre mevzuatına uyumlaştırılması kapsamında ilgili tüm kurum ve kuruluşların katılımıyla çalışmalar yoğun bir şekilde sürdürülmektedir. Diğer çevre mevzuatında olduğu gibi Su Çerçeve Direktifi'ne yönelik de bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, "Su Çerçeve Direktifi'nin Türkiye'de Uygulanması Projesi"nin teknik çalışmaları tamamlanmış olmakla birlikte proje raporları henüz onaylanmamıştır.¹⁶

Türkiye'de yukarıda da belirttiğimiz üzere "Nehir Havzaları Yönetim Planı"nın 2015-2023 yılları arasında gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de nehir havzalarına ilişkin yönetim planlarının 2015 yılından itibaren hayata geçirilmesi öngörülmektedir. 2015 yılından öncesinde ise mevcut planlama yöntemleri olarak Çevre Düzeni Planı ve Çevresel Etki

(13) WCD, World Commission on Dams 2000 . Dams and Development. A. New Framework for Decision-making. The report of the World Commission on Dams. Earthscan Publications: London Aktaran ÖZTÜRK, İ. AĞIROĞLU N. ÖVEZ S. İTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü Nisan 2012 "ÇED'i Destekliyiçi Raporu"

(14) GÖKDEMİR M.- KÖMÜRCÜ M.İ.- EVCİMEN T. U. , agm., s.21

(15) BAKIR, N.N. "Türkiye'nin Hidroelektrik Potansiyeli ve Avrupa Birliği Perspektifinden Elektrik Üretme Politikaları" <http://www.ere.com.tr/pdf/HIDRO-POT-AB-TR.pdf>

(16) TMMOB Su Politikaları Kongresi: "Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği" s. 202

Değerlendirme süreçleri etkin biçimde uygulanmakta ve öngörülen tedbirlerin inşaat ve/veya işletme dönemlerinde uygulanarak sürdürülebilir kalkınma sağlanmaktadır. Mevzuatta ve makro planlamalarda, sürdürülebilir kalkınmanın temel girdileri toprak, su, orman ve mera gibi ekosistemlere bütüncül havza esaslı doğal kaynak planlamasına yer verilmemesi, doğal kaynak planlamasının imar mevzuatı yaklaşımı altında görülmesi büyük bir eksikliktir. O nedenle, ekonomik, ekolojik, sosyal, kültürel ve yapılanma konularının yer alacağı ve 26 ana su havzası temeline dayalı “Havza Planlama ve Yönetimi Temel Kanunu” çıkarılmalı, ülkeye bütüncül havza planlama ve yönetimi anlayışı getirilmelidir.

MAHKEMELERCE VERİLEN KARARLARIN ORTAYA ÇIKARDIĞI HUKUKİ DURUM

Türkiye’de henüz hukuken ve fiilen uygulanmamasına karşın, yargı mercileri tarafından, HES projelerinde havza planlaması yapılmış olması şartının aranması, idarelerce uygun bulunmuş mevcut tüm projelerin iptal edilmesi anlamına gelmektedir ki, yargı kararları ile böyle bir sonucun amaçlanması hukuken mümkün değildir.

Bunokta özellikle yatırımcılar ile Çevre Bakanlığı arasında yapılan görüşmelerde havza planlamasının bakanlığın teşkilat, personel ve bütçe açısından yetersizliği nedeniyle yatırımcılar tarafından yapılması dile getirilmiştir. Ancak, Bakanlığın yapamadığı bir görevi yatırımcıların yerine getirmesi beklenemeyeceği gibi, bu noktada idari bir birimin bu görevini yapmaktan haklı nedenlerle de olsa kaçınması, öte yandan yatırımcıya başlangıçta verilen Su Kullanım Anlaşması ve lisans ile verilen izinlerden kaynaklanan haklı beklentisinin boşa çıkması söz konusudur. Öyle ki, projeleri nedeniyle yapılan yatırım anlaşmalarına ortaya çıkan havza planlamasına ilişkin hukuki engel nedeniyle uyulmaması Türk yatırımcılarının uluslararası prestijinin sarsılmasına ve yabancı yatırımcıların belirsizlik örneği karşısında Türkiye’de yatırım yapmaktan kaçınmasına yol açmaktadır. Bu durum yatırımcının haklı beklenti ilkesi zedelenmektedir.

Haklı beklenti, idarenin ister bir taahhüt, isterse uzun süren bir uygulamasına (long-stand practice) güvenerek olsun, bireylerin bir çıkarları ya da lehlerine olan bir sonuca ulaşabileceklerini ya da edinebileceklerini ümit etmelerini ifade eder. Bu beklenti, idarenin üzerine düşen bir görevi yerine getirerek bir kimseye belirli bir fayda sağlayacağı taahhüdünde bulunması halinde, ilgilinin söz konusu taahhüdün idarece yerine getirileceğini ummasıdır.¹⁷

Bu açıklamalar ışığında, verilen lisanslara ve yapılan ÇED Olumlu Raporlarına dayalı olarak proje geliştiren yatırımcıların, proje aşamasında olmayan hukuki bir yükümlülük altına sokularak “havza planlaması” yapılması zorunluluğunun getirilmiş olması, haklı beklenti ilkesinin ihlali niteliğindedir.

(17) OĞURLU, Yrd.Doç.Dr.Yücel, “İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu”, Seçkin Yayınları, Ankara 2003, s. 221

Esasen lisans verilmesi aşamasına gelinceye kadar gerek su kullanım hakkının tanınması gerekse çevresel etki değerlendirme sürecinin işletilmesi aşamasında söz konusu projenin incelenmesi ve verilen idari kararların hukuka uygun olduğu kabul edilmektedir. Proje sahipleri açısından “Su Kullanım Anlaşmasının” imzalanması ve ÇED. Olumlu kararının alınması ve “Lisansın” alınmış olması ilgililer açısından yüksek yargı kararları ile kabul edilmiş olan kazanılmış hak ilkesinin uygulanması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla idare hukuki süreci tamamlamak suretiyle faaliyete geçen ilgililerin sonradan gerçekleştirdiği havza planlamasına uygun davranmaya zorlanması hukuken mümkün değildir. Bu noktada havza planlaması yapılması zorunluluğunun yerine getirilmediği gerekçesiyle ilgililere tanınan hakların elinden alınması kazanılmış hak ilkesine¹⁸ aykırı olduğu gibi, anılan projelerin havza planlaması gerçekleşinceye kadar rafa kaldırılması anlamına gelir ki, bu durum enerji ihtiyacının karşılanması noktasında ülkenin mali dengesinin bozulmasına yol açacaktır.

92

Öte yandan yargı kararı dava konusu edilen belirli bir yörede yürütülecek faaliyetlerin havza planlamasına konu edilmesini ve projelerin buna uygun hazırlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak, faaliyete geçmiş olanlar ve/veya dava konusu edilmeyen projeler açısından bu zorunluluğun aranmaması sonucunu doğurması noktasında anılan yargı kararının uygulanması kanun önünde eşitlik ilkesinin ihlali sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca, kararın verildiği tarih itibarıyla mevzuatta havza yönetim planının nasıl yapılacağı düzenlenmediği için, kararın gerekçesinin uygulanması ve projelerdeki eksikliklerin giderilmesi hukuken mümkün olmamaktadır. Yargı kararlarında havza planının nasıl yapılacağı ve kimin tarafından yapılacağı konusunda bir gerekçeye de yer verilmediği için uygulamada hukuki birlik sağlanamamaktadır.

HAVZA PLANLAMASINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEME YAPILMASI ZORUNLULUĞU

Yukarıda yaşanan yasal düzenleme eksikliğine dayalı olarak verilen yargı kararları ile ortaya çıkan olumsuz durumun giderilmesi sorunları ortadan kaldıracak yasal bir düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Peki bu yasal düzenlemenin içeriği ve kapsamı nasıl olmalıdır?

Ülkemizdeki, 26 büyük su havzası sınırları esas alınarak planlanma ve su havzası temeline dayalı “Havza Planlama ve Yönetimi Temel Kanunu” çıkarılması hukuken uygun bir çözümdür. Konu hukuki düzenlemeyi gerektirmekle birlikte planlama kavramı bir çok bilim dalının birlikte hareket etmesini ve konunun farklı yönlerden ele alınmasını gerektirmektedir.

(18) BERKET, Z. “Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay”, Ankara 1996, Yetkin Yayınevi, s.135

Bu nedenle yasal düzenleme, birden çok disiplinin temsilcilerinden oluşturulacak planlama heyetlerince hazırlanmalıdır. Bu temsilciler merkezi idareden, yerel yönetimlerden, üniversitelerden ve sivil toplum örgütlerden oluşturulmak suretiyle “katılım ilkesi” gerçekleştirilmelidir.

Havza planlamasında havzadaki değerler nelerdir, ekolojik riskler nelerdir ve planlama ile amaçlanın ne olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.¹⁹

Planlamalar havza bazında su, toprak ve doğal kaynakların korunup geliştirilmesi birinci öncelikli konular olarak ele alınmalı, ekonomik, ekolojik, hidrolojik, çevresel, yerleşim, sosyal, kültürel ve benzeri kriterler dikkate alınarak toplanan verilere uygun kurumsal sorumluluk alanları belirlenmeli, bu alanlara verilecek fonksiyonel görevler makro düzeyde planlanmalıdır. Havzaların üstleneceği fonksiyonel görevlere göre de uygulama öncelikleri belirlenmelidir. Havza geliştirilme planlarının uygulamasına mabadan mansaba doğru başlanmalıdır.²⁰

Hazırlanacak olan yasal düzenleme, sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan suyun geliştirilmesi, rejiminin düzenlenmesi, toprak, orman, mera ve benzer ekosistemlerin korunması ıslahı ve geliştirilmesi amaçlamalı ve havza planlamasının bu faktörler öne çıkarılarak yapılmasını öngören hükümler içermelidir.

93

Planlamanın koordinasyonu, ilgili Bakanlığa bağlanacak ve merkezde özerk yapıda ve tüzel kişiliğe sahip yeni kurulacak olan bir kurum tarafından yürütülmelidir. Kurumda; yerel yönetimlere, üniversitelere, sivil toplum örgütleri temsilcilerine yer verilmelidir.²¹

Ülkenin ihtiyacı olan en üst düzey bölge ve havza planlarını yapmak, planların uygulama koordinasyonunu yürütmek havza planlama ve yönetimi ile görevlendirilen kurumunun görev ve yetkisinde olmalıdır. Havza planlarının yapılmasının mali yükünü ortadan kaldırmak için bir fon oluşturulması ve bu fona hizmetten faydalanan kişilerden alınan katkı paylarının ve plana uygun hareket etmeyenlere verilen cezaların dahil edilmesi suretiyle finans ve bütçe sorununa çözüm getirilebilir.²²

645 SAYILI ORMAN VE SU İŞLERİ BAKANLIĞININ TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME GETİRİLEN DÜZENLEMELER VE SU KANUNU TASARISININ HAVZA PLANLAMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4 Temmuz 2011 tarih ve 27984 (Mükerrer) sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan

(19) HIZAL Ahmet- SERENGLİ Yusuf- ÖZCAN Mehmet “Ekosistem Tabanlı Havza Planlama Metodolojisi ve Havza Çalışmalarında Yapılan Yanlış Uygulamalar” TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi 1 s.5

(20) GİRGIN agm, s.383

(21) GİRGIN, agm. s.385

(22) GİRGIN, agm., s. 386

645 sayılı “Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”nin 2. Maddesinde (c) bendinde yer alan; “Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikalar oluşturmak, ulusal su yönetimini koordine etmek” hükmü ile sular konusundaki yetki bu Bakanlık bünyesinde toplanmıştır. Bu yetkinin kullanılmasında görevli ve sorumlu olan ayrı bir birimin Bakanlık bünyesinde oluşturulması uygun görülmüş ve KHK.nın 9. maddesi ile Su Yönetimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Bu birimin görevlerine anılan maddede; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin politikaları belirlemek, su yönetiminin ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyonunu sağlamak, su kaynaklarının kıyı suları dahil olmak üzere koruma-kullanma dengesi gözetilerek, sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla havza bazında nehir havza yönetim planları hazırlamak, hazırlatmak, bütüncül nehir havzaları yönetimi ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütmek havza bazında kirliliğin önlenmesi ile ilgili tedbirleri ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte belirlemek, değerlendirmek, güncellemek ve uygulamaların takibini yapmak, yer üstü ve yer altı sularının kalite ve miktarının korunmasına yönelik hedef, ilke ve alıcı ortam standartlarını ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte belirlemek, su kalitesini izlemek veya izletmek, nehir havza yönetim planlarına uygun olarak sektörel bazda su kaynaklarının tahsislerine ilişkin gerekli koordinasyonu yapmak şeklinde hükümlere yer verilmek suretiyle belirlenmiştir.

Ayrıca bu birime, ulusal su veri tabanlı bilgi sistemini oluşturmak görevi verilmiş ve Kamu kurum ve kuruluşları sahip oldukları su ile ilgili bilgi ve verileri, talep edilmesi halinde, su veri tabanına işlenmek üzere Su Yönetimi Genel Müdürlüğüne vermekle mükellef tutulmuştur.

Anılan maddede su kaynaklarının korunması ve yönetimi ile ilgili uluslararası sözleşmeler ve diğer mevzuattan kaynaklanan süreçleri takip etmek, sınır aşan ve sınır oluşturan sulara ilişkin işleri ilgili kurumlarla işbirliği içinde yürütmek görevi düzenlenmek suretiyle uluslararası düzenlemelere uygunluğun sağlanması amaçlanmıştır.

Bu arada kamuoyunda tartışılan Su Kanunu Tasarısı²³ ile havza planlamasına ilişkin ayrı düzenlemelere yer verilmesi beklenilmektedir. Bu noktada 645 sayılı KHK. nin Su Kanunu Tasarısı ile beklenen havza planlamasına ilişkin öngörülerini ne derece karşıladığını irdelemek için tasarıya ve tasarıya yöneltilen eleştirilere 645 sayılı KHK’da yer alan düzenlemeler ile karşılaştırma yapmak suretiyle bir göz atmak gerekmektedir.

(23) http://topraksuenerji.org/topraksuenerji.org/Su_Kanunu_Tasari_Taslagi.pdf alınmıştır.

Taslağının 1. maddesinde yasanın amacının; su kaynaklarının sürdürülebilir şekilde korunması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi, su ile ilgili bilgilerin toplanması, izlenmesi, havza bazına etüt ve planlamaların yapılması, kullanım önceliklerinin belirlenerek tahsislerinin tek merciden yapılması, su yönetiminde etkinlik ve katılımın geliştirilmesine yönelik usul ve esasların düzenlenmesi olduğu kapsamının ise denizler hariç kıyı suları dahil yüzeysel ve yer altı su kaynakları olduğu belirtilmiştir. Bu düzenlemede sular içerisine “kıyı suları”nın alınması nedeniyle eleştirilmiştir. 645 sayılı KHK.nın kapsamı konusunda bu noktada bir açıklık bulunmamaktadır.

Yasa Taslağının 2. maddesinde yer alan “tanımlar” arasında; havza nehir havzalarında su ayırım çizgisinden denize aktığı noktaya, kapalı havzalarda ise suyun toplandığı nihai noktaya göre suyun toplanma alanının olduğu belirtilmiştir. Havza yönetim planı ise; bir havzadaki su kaynaklarının ve canlı hayatının korunması ve geliştirilmesini sağlamak üzere, su kaynakları için sürdürülebilir bir koruma kullanma dengesini gözetilerek hazırlanan plan olarak tanımlanmıştır.

Yine tanımlar başlıklı 2. maddenin (j) bendinde kıyı suları tanımlanmış ancak bu tanımlama yeterli olmamıştır. Bu maddenin (o) bendinde sınır aşan sular tanımlanırken sınır aşan yeraltı suları hakkında bir tanımlama konmamıştır. 645 sayılı KHK.da bu tanımlara yer verilmediği için karşılaştırma yapmak mümkün olmamıştır.

95

Yasa Taslağının 4. maddesinde yer alan ilkeler arasında; su kaynaklarının havza bazında sürdürülebilir bir şekilde korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasının sağlanması, bir havzanın su potansiyelinin öncelikle havzası içerisinde değerlendirilmesi, kamu yararının en uygun şekilde değerlendirilmesi, su kaynaklarının ekonomik ve ekolojik ihtiyaçlara en uygun şekilde kullanımının sağlanması, kirlenmeye karşı korunması ve kirlenmiş olan su kaynaklarının kalitesinin iyileştirilerek çevresel hedeflerin sağlanmaya çalışılması gibi ilkelerle birlikte çevresel maliyetleri kirletenin ödemesi, su temin maliyetlerini ise kullanın ödemesi öngörülmüştür. 645 sayılı KHK.da su maliyetleri ve kirletenin ödemesi ile ilgili ilke ve kurallara yer verilmemiştir.

Taslağın 4. maddesinin 2. fıkrasında; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve kullanılmasını ilgilendiren her türlü iş ve işlemlerde yürürlükteki ulusal su planı ve havza yönetim planlarının dikkate alınacağına altı çizilmekle birlikte uluslararası düzenlemelere atıfta bulunulmaması bir eksikliklerdir. 645 sayılı KHK. yer alan uluslararası sözleşmelere atıfın ve uygunluğun sağlanmasına Tasarıda yer verilmemiş olmasını Tasarının bir eksikliği olarak görmek mümkündür.

Tasarıda Havza yönetim planının nasıl oluşacağına ilişkin düzenlemelere 7. maddede yer verilmiştir:

“Ulusal Su Planı ile uyumlu olacak şekilde, katılımcı bir yaklaşımla her havza için, suyun rasyonel kullanımını ve çevresel hedefleri, bu hedeflere ulaşma için kurak dönemlerde su yönetimini de dikkate alan tedbirler paketini ihtiva eden Havza Yönetim Planı Bakanlık koordinasyonunda hazırlanır ve hazırlatılır. Havza Yönetim Planı Bakanlık tarafından onaylanır. Ulusal Su Planı ve Havza Yönetim Planlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında uyulacak usul ve esaslar Yönetmelikle belirlenir.”

Bu düzenleme her havza için ayrı bir plan yapılmasını ve usullerin Yönetmelik ile belirlenmesini öngörürken oldukça önemli olan bir ilkeye, katılım ilkesine yer vermiş bulunmaktadır.

Havza yönetim planı ile ilgili 7. maddede havza yönetim planının bakanlık koordinasyonunda yapılacağı belirtilmiş ise de bu koordinasyona hangi kurumların katılacağı hususu açık ve net olarak ortaya konulmamış ve Taslağın Su Kaynaklarının Planlanması ve Geliştirilmesi Korunması, İzlenme ve Denetim başlıklı 6. maddesinde ulusal su planı hazırlanırken mevcut 6200 sayılı Kanunda yer alan DSİ yetkileri dikkate alınmamıştır.

Tasarının 11. maddesi ile, 645 sayılı KHK ile öngörülen Su Yönetimi Genel Müdürlüğü değil, su kaynaklarının bütüncül havza yönetimi anlayışı çerçevesinde etkili bir Su Yönetimi için üst düzeyde koordinasyonu ve işbirliğini sağlamak üzere Su Yönetim Yüksek Kurulunun oluşturulması öngörülmüştür. Su Yönetimi Yüksek Kurulu'nun kuruluşu başlıklı 11. maddede Kurul üyesi olarak alınan Bakanların yanında 645 sayılı KHK. ile oluşturulan Su Yönetimi Genel Müdürü ve DSİ Genel Müdürüne de yer verilmiştir. Ancak burada alınan kararlarda Bakanlıklar ve kurumların yetkileri ve oy haklarının ne olacağı açıklanmamıştır. Maddedeki Su Yönetimi Yüksek Kurul'unun karar alma sistemi için herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

Aslında yürürlükte olan 645 sayılı KHK. öngörmediği yürürlüğe girmesi planlanan Su Kanunu Tasarısının öngördüğü bu Kurul, 20 Mart 2012 tarihli ve 28239 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2012/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu olarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla kurulmasını öngören ve yetki, görev ve sorumluluk alanları yasa ile henüz belirlenmemiş olan bu Kurul, Genelge ile kurulmuştur. Bu durum hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan yasal idare yani idari organların yasa ile kurulması ilkesine aykırıdır.²⁴ Aynı zamanda yasama organının yapması gereken bir düzenlemeyi yürütme organı genelge ile yaptığı için yetki gasbından varlığından ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin ihlalinden²⁵ söz edilebilir. Bu nedenle anılan Kurulun aldığı kararların hukuksal geçerliliği tartışmalı hale gelmektedir.

(24) BEREKET, age., s.80

(25) BEREKET, age., s.86

Tasarının “Diğer Kanunların Uygulanması” başlıklı 32. maddesinin 1. bendinde; bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren diğer kanunların bu kanuna aykırı olan hükümlerinin uygulanmayacağı düzenlemesine yer verilmiş olması karmaşaya neden olabilecek niteliktedir. Yasa Tasarısının Geçici 2. maddesinde yer alan; bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan su tahsislerinin ve verilmiş olan su kullanım izne ve tahsise esas unsurlarının kazanılmış hak olarak korunacağı belirtilmek suretiyle bir nebze de olsa karmaşanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak, su kullanım iznine ve tahsise esas unsurlardan ne anlaşılması gerektiği son derece önemli bir yorumdur.

Tasarıya genel olarak bakıldığında tanımlarda açıklık olmasına rağmen ilgili kurumların yetkilerinin net olarak belirlenmediği görülmektedir. 645 sayılı KHK. düzenlemelerden sonra Tasarının yeniden ele alınması ve düzenlemeler arasında bir bütünlüğün sağlanması gerekmektedir. Bu haliyle yürürlüğe girmesi durumunda gerek uygulayıcı kurumlarda ve gerekse yargı organlarında büyük bir kargaşa yaratacaktır.

Bu arada 645 sayılı Orman ve Su İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2, 9 ve 26. maddelerine dayalı olarak hazırlanan

97

Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelik 17 Ekim 2012 tarih ve 28444 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir.

Bu Yönetmeliğin amacı 1. maddesinde yüzeysel sular ve yeraltı sularının bütüncül bir yaklaşımla miktar, fiziksel, kimyasal ve ekolojik kalite açısından korunması ve su havzaları yönetim planlarının hazırlanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek olduğu belirtilmiştir. 2. maddesinde bu Yönetmeliğin, denizler hariç, kıyı suları dahil olmak üzere yüzeysel ve yeraltı su kaynaklarının yer aldığı havzaların korunması ve yönetim planlarının hazırlanmasına ilişkin usul ve esasları kapsadığı öngörülmüştür. Anılan maddelerde yer alan düzenlemeler her ne kadar Yönetmelik 645 sayılı KHK. dayalı olarak çıkarılmış ise de, KHK. nın amaç ve kapsamından çok Su Kanunu Tasarısının amaç ve kapsamına paralel düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Aynı şekilde tanımlar, Tasarıya paralel niteliktedir.

Bu durum Su Kanunu Tasarısı kanunlaşmadan “yönetmelikleştirilmesi” sonucunu doğurmuştur. Esasen alt düzenleyici işlemler olan Yönetmeliklerin, yasalardan sonra, dayanağı yasal düzenlemeye uygun şekilde çıkarılması gerekmekte iken, eğer yasallaşırsa Su Kanununun yönetmeliğe uygun olması söz konusu olacaktır. Bu haliyle dayanağı 645 sayılı KHK.nın düzenleme amacı, kapsamı ve alanı dışında düzenlemeler içeren ve yasa ile yapılması gereken düzenlemelere yer verilen Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının

Hazırlanması Hakkında Yönetmeliğinin yürürlüğe girmiş olması ile “Havza Yönetim Planı” kavramının hukuka uygun şekilde yasallaştığı anlamına gelmemektedir.

SONUÇ

Doğal değerlerin korunma ve kullanma dengesi ilkesi uyarınca, her bir havzada yapımı planlanan küçük HES tesislerinin sayısının havza yönetimi planı ile belirlenmesi yoluna gidilebilir.

Havza Yönetimi Planlaması ile, uzun vade ve gelecek kuşaklar da dikkate alınarak sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte daha geniş çapta bir analizinin yapılabilmesi söz konusu olabilir. Bölgesel ve küresel ölçekteki çevresel etkilerin de stratejik çevresel değerlendirme kapsamında ele alınması, stratejik çevresel değerlendirmenin gerek ihtiyat ilkesinin gerekse de önleme ilkesinin²⁶ ve stratejik çevresel değerlendirme sürecinde çevresel etkilerin gelecek kuşaklar da dikkate alınarak sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte ele alınması, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin hayata geçirilmesi sağlanabilir.²⁷

Tüm bu ilkelerin hukuksal olarak geçerli hale getirilmesi yargı kararları ile değil, yasal düzenlemeler ile yapılabilir. Bunun ise ayrı bir “Havza Planlama ve Yönetimi Temel Kanunu” çıkarılmak suretiyle yapılması gerekmektedir.

98

Anılan Tasarının bir an önce yasallaşması ve uygulamaya gecikmeksizin geçilmesi ülkemizin enerji ihtiyacının karşılanması ve yatırımların devam etmesi açısından son derece önemlidir. Ancak anılan yasal düzenleme yürürlüğe girmeden 645 sayılı KHK. yer alan sınırlı düzenlemelere dayalı olarak Yönetmelik çıkarılması ve Genelge ile Su Yönetimi Koordinasyon Kurulunun oluşturulmuş olması bu düzenlemelere dayalı olarak yapılan işlemleri ve bu Kurullarca alınacak kararları hukuksal yönden tartışılır hale getirecektir. Bu durum sorunu çözmekten çok gerek uygulayıcı kurumlarda ve gerekse yargı organlarında büyük bir kargaşa yaratacak niteliktedir. Bu nedenle 645 sayılı KHK. düzenlemelerden sonra Su Kanunu Tasarının yeniden ele alınması, düzenlemeler arasında bir bütünlüğün sağlanması ve buna dayalı organlar oluşturularak, alt düzenlemelerin buna uygun şekilde yeniden yapılması gerekmektedir.

(26) TURGUT,N. “Çevre Hukuku”, Kasım 2001 s. 480; TURGUT,N. “ÇevrePolitikası ve Hukuku”, Ankara 2009, s. 217; GÜNEŞ, A. “Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi”, Nisan 2012, s.14

(27) GÜNEŞ, A. “Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme” TBB Dergisi 2010 (91) s.35

KAYNAKÇA

- BAKIR, N.N. “Türkiye’nin Hidroelektrik Potansiyeli ve Avrupa Birliği Perspektifinden Elektrik Üretme Politikaları” <http://www.ere.com.tr/pdf/HIDRO-POT-AB-TR.pdf>
- BASMACI, E., “Enerji Darboğazı ve Hidroelektrik Santrallerimiz”, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara 2004
- BEREKET, Z. “Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay”, Ankara 1996, Yetkin Yayınevi
- GİRGİN E. “Bütüncül Havza Planlaması Ve Yönetiminin Hukuki Temele Dayandırılması”, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi, s. 379, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/10945.pdf>
- GÖKDEMİR M.- KÖMÜRCÜ M. İ.- EVCİMEN T. U. “Türkiye’de Hidroelektrik Enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bakış” İMO Su Yapıları Kurulu TMH - 471 - 2012/1
- GÜNEŞ, A. “Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme” TBB Dergisi 2010 (91)
- GÜNEŞ, A. “Çevre Hukukunda İhtiyat İlkesi”, Nisan 2012,
- HIZAL Ahmet- SERENGİL Yusuf- ÖZCAN Mehmet “Ekosistem Tabanlı Havza Planlama Metodolojisi ve Havza Çalışmalarında Yapılan Yanlış Uygulamalar” TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi 1
- OGURLU, Yrd.Doç.Dr.Yücel, “İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu”, Seçkin Yayınları, Ankara 2003
- ÖZTÜRK, İ. AĞIROĞLU N. ÖVEZ S. İTÜ Çevre Mühendisliği Bölümü Nisan 2012 “ÇED’i Destekleyici Raporu”
- ŞEKKELİ M.- KEÇELİOĞLU Ö.F. “Hidroelektrik Santrallerin Türkiye’deki Gelişimi ve Kahramanmaraş Bölgesi Örnek Çalışması” KSU Mühendislik Bilimleri Dergisi, 14(2), 2011
- TMMOB Su Politikaları Kongresi: “Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”
- TURGUT,N. “Çevre Hukuku” Kasım 2001,
- TURGUT,N. “Çevre Politikası ve Hukuku” Ankara 2009
- YÜKSEK, Ö. Ve KANKAL M. “Türkiye’de Hidroelektrik Potansiyel ve İhtiyacının Değerlendirilmesi”, Su ve Enerji Konferansı Bildiriler Kitabı, http://www2.dsi.gov.tr/duyuru/su_forumu_dosya/bildiriler/artvin_bildiri.pdf